UN UNIVERSITAR DE EXCEPȚIE: ALEXANDRU DIMA*

DAN MĂNUCĂ**

Cine l-a cunoscut pe Alexandru Dima în anii ’60 cu greu va crede în autenticitatea portretului plin de căldură şi de afecţiune pe care i l-au făcut Ion Biberi şi Ion Zamfirescu în amintirile lor. Foşti colegi de liceu, aceştia îi cunoscuseră însă bine adevărata fire.

Alexandru Dima s-a născut la 17 octombrie 1905, la Turnu-Severin, în familia unui mecanic ceferist. Mediul îi va oferi prilejul de a deprinde o chibzuită cumpănire a lucrurilor, un realism al înfruntării cu dificultățile vieții. După anii de şcoală primară şi de gimnaziu, se înscrie la Liceul „Traian”, pe care îl termină în 1925. Asupra tuturor tânărul firav produce o impresie adâncă, printr-o maturitate fără ostentaţie, prin înclinarea firească spre studiu. În clasele mai mari, elevul Dima ajunge să simbolizeze deja un ideal pe care ceilalți se vor strădui să îl ajungă. Îi recunoşteau o autentică şi pură superioritate intelectuală. Nu se poate spune că junele licean nu încerca să cunoască viața, să o studieze în felul lui, să o prețuiască şi din alte puncte de vedere decât acela al studiosului. O iubire deferentă față de aceea care îi va deveni tovarăşa de viață îl încântă de pe acum. Scrie versuri, care certifică nu numai sentimente gingaşe şi delicate împliniri, dar şi o exprimare surprinzător de proaspătă, o bună cunoaştere a posibilităților expresive şi melodice ale vocabulei. Din 1925, colaborează la „Datina” cu „meditații recreative”, cu traduceri şi cu note de drum. Toate vădesc o trăsătură care va rămâne una din constantele firii sale: o candoare copilărească, o naivitate adesea uimitoare şi necontrafăcută, o vie capacitate de a reacționa lăuntric şi dureros la nedreptățile din jur.

Pe an ce trece, intrând tot mai mult în vâltoarea vieții, Alexandru Dima este atras de aspectele durabile, solide şi palpabile ale realității, lăsându-le pe celelalte în tainițe la care prea puțini aveau să ajungă. În 1925 se înscrie la Universitatea

---

* Acest articol a apărut anterior în „Convorbiri literare”, 8 aprilie 2016 (http://convorbiri-literare.ro/?p=6019).

** Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 85–89

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)

bucureşteană, unde îi are profesori, între alţii, pe Dimitrie Gusti, Mircea Florian, C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu. Se înmulţesc şi se diversifică intervenţiile sale publicistice de la „Datina", cu deosebire prin articole de temeinică analiză a fenomenelor literare. În 1926, îi scria viitoarei soţii, Olga, rânduri sumbre: „lucrez groaznic. Am ajuns un semischelet. Mă simt foarte obosit, dar n-am ce face. De altfel, de asta sunt aici"[1]. Studia în principal filosofia, iar secundar – limba şi literatura italiană. Aprofundarea sistematică a celei dintâi discipline îi va aduce nu numai un spor de ordonare a gândirii, ci şi un trainic fundament pentru toate lucrările ulterioare, de la acelea consacrate artei populare la acelea despre literatura comparată. Bănește o duce tot greu, cu urmări pe care, plin de umor, i le comunică şi logodnicei: „şi mi-e, dragă, câteodată o foame de lup, că îmi vine să înghit pe toţi domnii şi domnişoarele cu care stau acuma la bibliotecă".

În 1934, este numit profesor la Râmnicu-Vâlcea, iar peste un an este transferat la Liceul „Gheorghe Lazăr" din Sibiu. Studiile şi articolele răspândite în diferite publicaţii sunt înmănuncheate în volumul *Aspecte şi atitudini ideologice* (1933). Anul 1935 va însemna şi pătrunderea lui Alexandru Dima printre personalităţile îndrumătoare ale ideologiei culturii noastre, prin articolul-manifest *Localismul creator*, izvorât din experienţa grupării intelectuale sibiene „Thesis". Articolul este reprodus în publicaţii de prestigiu şi cunoaşte o receptare extrem de favorabilă, deoarece îndemna la valorificarea latenţelor specifice unui loc geografic dat şi la adâncirea particularităţilor naţionale în propria lor substanţă.

Între 1936 şi 1939, Alexandru Dima se specializează în estetică, istoria artelor şi etnografie la universităţile din Berlin şi München, iar în 1938 îşi trece doctoratul la Bucureşti, cu teza *Conceptul de artă populară*. La 26 noiembrie 1943, se înscrie la concursul organizat de Universitatea din Iaşi pentru postul de conferenţiar la disciplina estetică filosofică. Declarat reuşit, este numit, din 1945, conferenţiar de estetică şi critică literară. La Iaşi, va preda, până în 1966, cursuri de estetică, de teoria literaturii, de literatură universală şi comparată. Între 1963 şi 1966, a fost şi directorul Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor (actualul Institut de Filologie Română „Alexandru Philippide") al Academiei Române. Din 1967, la Bucureşti, va fi directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" şi succesor al lui Tudor Vianu la catedra de literatură universală şi comparată. Era, din 1964, membru corespondent al Academiei Române. Rămăsese cu nostalgia Iaşului şi i-o va destăinui lui G.C. Ursu: „Iaşul e paradisul meu pierdut". Cu această durere, s-a şi stins, la 19 martie 1979.

Fundamentală pentru activitatea lui Alexandru Dima a fost preferinţa pentru sociologie, pe care a adâncit-o şi sub îndrumarea lui D. Gusti, urmărind să surprindă, pe această cale, specificul naţional şi tradiţia, doi factori între care văzuse, încă din 1927, o strânsă legătură. Contrar încărcăturii exclusiv ortodoxiste acordate de

[1] Aceste rânduri, precum şi altele care vor urma, le-am extras, cu mulţi ani în urmă, din scrisorile păstrate de aceea care a fost profesoara Olga Dima.

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)

gândirism tradiției, Alexandru Dima va afirma necesitatea cultivării „virtuților active" ale poporului român şi cerea, în 1933, „înălțarea lui Toma Alimoş la rangul de îndreptar al societății româneşti". Spre a defini mai exact ceea ce el numea „sensul tradiției", Alexandru Dima participă la o amplă anchetă sociologică desfăşurată, în 1929, în satul făgărăşean Drăguş sub conducerea lui Gusti. Tânărului învățăcel i se încredințează studierea modului de împodobire a porților, a interioarelor, precum şi înregistrarea opiniilor locuitorilor despre „frumos", concluziile fiind publicate abia în 1945. În 1939, Alexandru Dima tipăreşte *Conceptul de artă populară*, în care abordează o serie de chestiuni teoretice însemnate, precum descrierea fenomenului artistic popular, procesul de creație şi de circulație ş.a. Arta populară ar reprezenta spiritualitatea colectivității manifestată prin individualitate. În aproape toate lucrările lui, Alexandru Dima va face frecvente referiri la arta populară, exemplară fiind, în acest sens, cercetarea *Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană* (1936), replică adresată modernismului avangardist. Prin investigarea operelor lui Arghezi, Blaga, Voiculescu, Crainic, el scoate la lumină influențe ale literaturii populare care au contribuit substanțial la închegarea unor modalități artistice particulare, exprimate de un lirism care, animat de impulsul de a sonda inconştientul, a găsit în folclor o zonă fertilă.

Literatura cultă a fost investigată de Alexandru Dima cu deosebire din perspectivă sociologică. Însăşi atitudinea sa anti-gândiristă are temeiuri profund sociologice. Un concept mereu invocat de el a fost „tradiția", ca promotoare a „specificului național". Un serios studiu din 1928 se referea la tradiționalismul eminescian, în care Dima vedea o reacție față de imixtiunile străine. Cea mai importantă lucrare a lui Alexandru Dima din perspectiva care ne interesează acum, *O istorie a literaturii române din punct de vedere sociologic*, a apărut în 1938, ca parte a volumului *Fenomenul românesc sub noi priviri critice***.** Recunoscând importanța şi predominarea factorului estetic, Alexandru Dima precizează că fenomenul literar (românesc) nu poate fi înțeles în mod satisfăcător fără a fi luată în considerare întreaga lui problematică sociologică, factorii nu rareori decisivi pe care societatea îi propulsează în câmpul artei. Discutând despre potențarea conştiinței de grup pe care o înlesneşte literatura, precum şi despre condiția istorică, despre relațiile cu unități sociale determinante (familie, instituții) sau despre influența tehnicii, Alexandru Dima insistă asupra resorturilor economice ale literaturii, în concordanță cu orientările şcolii sociologice germane a timpului. Cea mai importantă lucrare în care el a aplicat principiile sociologico-literare a fost aceea dedicată lui *Alecu Russo* (1957), în care biografia, opera şi societatea sunt considerate în interacțiunile lor numeroase şi variate. Consecvent, Alexandru Dima s-a ataşat unui critic cu certe înclinații către domeniul amintit, anume G. Ibrăileanu. Apreciindu-l încă din 1929, el îi va rezerva un loc în *Gândirea românească în estetică* (1943) şi îi va studia opera în alte volume, din 1947 (aici discută cu deosebire „estetica sociologică" a predecesorului său la catedră), 1955, 1973 şi

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)

1977. În aceeaşi atitudine se înscrie şi studiul (1967) despre întâietatea pe plan european a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în ce priveşte fundamentarea unei teorii literare de extracţie predominant determinist-economică.

Relaţia dintre literatură şi societate a fost luată în seamă de Alexandru Dima şi cu prilejul discutării periodizării literaturii în general şi a literaturii autohtone în particular. Atitudinea lui este limpede şi constantă: „valoarea estetică întrupată de opere implică studiul istoric al evoluţiei lor prin relaţiile cu cronologia epocii” **(***Dezbateri critice*, 1977). Un loc aparte în activitatea lui Alexandru Dima îl ocupă studiile dedicate lui Eminescu, intrate în bibliografia curentă, fie că este vorba despre tradiţionalismul poetului, fie că este vorba despre motivul cosmic în opera lui.

Oprindu-se asupra esteticii şi studiindu-i fundamentele, Alexandru Dima preferă fenomenologia tocmai pentru că aceasta i se pare a stabili o legătură mai directă cu viaţa. În ansamblu însă, concepţia sa despre literatură se arată îndatorată unui eclectism superior, înrudit cu al lui Tudor Vianu, mentor invocat şi evocat deseori. Tendinţa predominantă este de încorporare a acelor concepţii care, afirmând autonomia esteticului, oferă şi suport pentru o cunoaştere cât mai puţin subiectivă. *Domeniul esteticei* (1947) aprofundează sensul unor concepte estetice într-un context cuprinzător, prin delimitări succesive efectuate pe baza unor intuiţii surprinzătoare, argumentate de numeroase lecturi. Alexandru Dima reia şi precizează unele analize din două volume anterioare, *Gândirea românească în estetică* şi *Probleme estetice*, ambele apărute în 1943.

Din conjugarea formaţiei sociologice cu preocuparea faţă de estetică au apărut şi studiile de literatură comparată. De la analiza specificului naţional la corelarea lui cu sistemul de valori europene şi universale pasul a fost făcut lesne, chiar cu o anume dăruire. Preocupări mai vechi, precum acelea dedicate prezenţei unor motive hegeliene în scrisul eminescian, au facilitat trecerea. Alexandru Dima era convins că, privită în context european şi universal, originalitatea literaturii noastre poate fi definită prin formula „clasicism realist”. Argumentele sunt detaliate în volumele *Conceptul de literatură universală şi comparată* (1967), *Aspecte naţionale ale curentelor literare internaţionale* (1973) şi *Dezbateri critice* (1977). Lucrarea care l-a impus autoritar pe Alexandru Dima şi în acest domeniu este *Principii de literatură comparată* (1968; ed. 2, 1978; tr. rus. 1977). În concepţia autorului, cercetarea „izvoarelor” trebuie înlocuită cu investigarea aşa-numitelor „înrudiri spirituale”, orientare care nu peste mult timp va fi numită în comparatism cercetarea „paralelismelor”.

Alexandru Dima a predat la Universitatea ieşeană într-o perioadă extrem de dificilă. Oraşul fusese distrus de bombardamentele sălbatice din 1944, studenţii se adunau greu, foametea făcea ravagii. Peste toate s-a adăugat prigoana bolşevică, instaurată şi promovată cu zel şi în Alma Mater. Profesorul i-a supravieţuit, deoarece, cel puţin vizibil, nu se implicase defel în politică. Nu o va face nici de acum înainte, deşi a admis unele compromisuri (neesenţiale însă), explicabile şi

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)

prin prudența de care totdeauna a dat dovadă. Dar, cel puțin în cursurile ținute nouă, studenților din generația anilor ’50, Alexandru Dima nu a coborât sub limita profesionalismului în ceea ce privește aprecierea valorilor autentice din literatura universală. Se deosebea astfel radical de unul din așa-zișii „profesori” care ne „recomanda” insistent să nu care cumva să omitem din bibliografia lucrărilor de seminar opiniile din *Bolșaia sovetskaia ențiklopedia*.

O întâmplare al cărei protagonist parțial am fost: Alexandru Dima îmi aprobase, în 1956, o cerere adresată, după tipicul timpului, Bibliotecii Universitare „Mihai Eminescu”, prin care solicitam consultarea *Istoriei...* lui Călinescu în vederea alcătuirii unui referat. Îndată, conducerea respectivei biblioteci l-a reclamat pe profesor că aprobă studenților accesul la o bibliografie periculoasă.

Atât datorită firii, cât și datorită circumstanțelor, Alexandru Dima se destăinuia greu celor din preajmă. Nu era un expansiv, ci, dimpotrivă, își supraveghea atent atitudinea, gesturile, vorbele. Efuziunile erau rare, dar clipele de entuziasm interior nu puteau trece neobservate, ca și plăcerea dialogului, în care venea totdeauna cu puncte de vedere originale, sintetizatoare și de o înaltă ținută intelectuală. Le oferea spre dezbatere celor din juru-i, întreținând o vie efervescență spirituală.

A REMARKABLE SCHOLAR: ALEXANDRU DIMA

ABSTRACT

The author fully succeeds in meeting his objective: highlighting the essence of Alexandru Dima, a man of culture with broad intellectual interests, including esthetics, comparative literature and folklore. Dima also desired to interest the young generation of university students in his academic pursuits.

Keywords: *Alexandru Dima*, *esthetics*, *comparative literature*, *folklore*

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)

BDD-A26940 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:55 UTC)